

Urszula Kęsikowa

Biblijne nazwy własne w porównaniach i metaforach Juliusza Słowackiego

---

Język - Szkoła - Religia 6, 173-182

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Urszula Kęsikowa
Akademia Pomorska w Słupsku

BIBLIJNE NAZWY WŁASNE W PORÓWNIANIACH I METAFORACH JULIUSZA SŁOWACKIEGO

Zajmując się od pewnego czasu językiem Słowackiego, zwracam uwagę nie tylko na stronę gramatyczną, ale też na słownictwo, na niektóre grupy semantyczno-leksykalne, również na nazwy własne, których bogactwo i różnorodność poeta wyzyskuje na wszelkie możliwe sposoby. Jedną z możliwości stylistycznego wykorzystania nazw własnych jest ich zastosowanie w porównaniach i metaforach. Słowacki szczególnie często tworzy porównania z nazwami własnymi, zarówno osobowymi, jak i – w mniejszym jednak stopniu – geograficznymi. Zazwyczaj pojawiają się one w członie porównującym.

Nazwy osobowe wyzyskane w porównaniach są bardzo różnej proveniencji. Sporą grupę stanowią nazwy postaci biblijnych, zarówno ze Starego, jak i Nowego Testamentu. Poeta odwołuje się nie tylko do samych postaci, ich cech, ale również do wydarzeń opisanych w Biblii.

Ze Starego Testamentu posłużył się Słowacki 26 nazwami osobowymi; wiele z nich użytych zostało kilkakrotnie¹. **Adam**: „Ziemia – to plama / Na nieskończoności błękitcie, / A Bóg ją zetrze palcem lub wleje w nią życie / Jak w posąg gliniany *Adama*.” VI 182, *Kordian*; i **Ewa**: „Ty mi bądź – jak *Ewa*, / On... jak muszla srebrzysta, dziś obrosła szlamem, IV 236, *Próby poematu filozoficznego*; „staruszka podczciwa, sam nasz ojciec Adam / Mógłby ją wziąć za żonę, lepiej mu przypadła / Niż *Ewa*.” VII 80, *Balladyna*; **Aman** // **Haman**²: „Gdzie ten czart ksiądz? / Każę ćwiczyć po ulicach, / Będzie bity tak jak *Aman*.” IX 64, *Ksiądz Marek*; „Gałganie Żydzie, co ty mi pędzasz króla jak *Hamana*?...” VIII 379, *Złota Czaszka*; **Baltazar**: „Kiedy nad zamkiem chmura stoi szara, / To w chmurze słowo... te jak *Baltazara* / Wyrok... w piorunu wężach się napisze / I las się pod nim bukowy kołysze,” X 363, *Samuel Zborowski*; **Daniel**: „Idźmy tam...

---

¹ Wszystkie cytaty pochodzą z wydania: Juliusz Słowacki, *Dzieła*, pod red. J. Krzyżanowskiego, t. I-XIV, Wrocław 1959.

² Haman, wielki wezyr na perskim dworze Aswerusa, stracony za knowania przeciw Żydom. Zob. W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1985, s. 263 pod hasłem Estera.

i wypalmy ogniami na murze / Wyrok zemsty, zniszczenia, wyrok Baltazara. / Carowi nie dopita z rąk wypadnie czara, / Błękitnym blaskiem mieczów napisane słowa / Wytłumaczy śmierć mędrza niż głos *Danijela*.” VI 234, *Kordian*;
Dawid: „Abyś wiedział, że judzka niewiasta, / Będąc w usprawiedliwieniu przed Bogiem swego zakonu / Zemstą ojcowskiego zgonu, [...] Jest jak głaz w *Dawida* procy,” IX 70, *Książd Marek*; i **Goliat**: „To ty chodził po dolinie / Na koniu – jak *Golijat* jaki.” IX 35, ib.; **Jakub**: „Sosnowe szczeble i niebieskie szczeble, [...] Wiodą na piętro – wejście, pierwsza próba, / Już było dla mnie jako sen *Jakuba*.” IV 37, *Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu*; **Jehowa**: „Stanął i czeka na kaukaskiej miedzy / Na jedno słowo – jak na grzmot *Jehowy*.” V 191, *Król Duch*; „Pieśń ta byłaby jak arka *Jehowy*, / Byłaby ta pieśń śmiercią człowiekowi / I obłąkaniem, gdyby się ważyła / Więcej nauczyć niż krzyż i mogiła.” V 235, ib.; „Czy ty wiesz, co się nazywa / U chłopów noc rabinowa?! Co dęby w puszczy porywa, / Domy znosi jak namioty / I całą noc sypie grzmoty / Głośne jak *Jehowy* słowa.” IX 68, *KsMarek*; **Jonasz**: „Ogień wre zamknięty / W drewniano-smolnym łonie wieloryba, / A jako niegdyś płynął *Jonasz* święty / W łonie okrętu bez desek i miedzi, / Wesoło, w licznym towarzystwie śledzi,” IV 19, *Podróż do Ziemi...*; „Ten Baszkir połknąć mię chce jak *Jonasza*.” VIII 241, *Fantazy*; **Jozue**: „Lud cały kona, katy i obrońce, / Dnia im nie stało, aby się wysiekli; / I przeczuwając krwawej zorzy końce, / Jak *Jozue* wołali: Dnia trzeba – stój, słońce!” I 52, *Liryki*; **Kaim** (Słowacki konsekwentnie używa takiej formy, z wygóślowym -m): „A na mnie sąd był jako na *Kaima* / Przed ludzkim prawem – i przed Bożym sądem...” X 339, *Sam. Zborowski*; **Machabeusz** [Juda Machabeusz, dowódca powstania przeciw władzy Seleucydów w Judei – Kopaliński]: „Że jako *Machabeusz* pod zwalonym słoniem, / Tak szewcy pod piorunem padają i koniem / Zgruchotani;” I 221, *Liryki*; „ty wczora z reduty / Jako *Judasz Machabeusz* / Skoczył na moskiewskie działa.” IX 34-5, *KsMarek*; **Noe**: „Inne dziwołagi / W kornetach, z kwiatem nawet na trzewiku, / Jako w *Noego* zeszyły się korabie / W tym zamku...” III 327, *Beniowski*; „Ja wtenczas jako *Noe* nad potopem, / Kiedy pod tęcze już wchodziła arka, [...] Ujrzałam, mówię tobie, Matkę Boską / Jakby nad całą już polską krainą!” IV 142, *Rozmowa z matką Makryną Mieczysławską*; **Noemi**: „i wspomnienie / Siedziało przed tą chatką... jak *Noemi* / Lub *Ruth*, spuściwszy włosy aż do ziemi...” III 334, *Beniowski*; **Rachel**: „Dziewczyna ma serce ludzkie / Może gotuje balsamy, / Szarpie strzępi dla szpitali, / Albo się w modlitwie pali / I płacze jak *Rachel* u Ramy.” IX 44, *KsMarek*; **Rafael**: „A oto wyszedł – jakby *Rafaela* / Tarcza okryta różnym malowaniem – / Księżyc i zagrał pierwszą pieśń wesela / Wyszędłszy świecić nad samym zaraniem,” IV 111, *Poeta i natchnienie*; **Saba** [właśc. królowa Saby – Saba w X-II w. pne. królestwo w płn.-zach. Arabii, na ter. obecnego Jemenu – Kopaliński; Słowacki stosuje tu nazwę geograficzną w funkcji nazwy osobowej]: „Ów pan wielkiej tuszy – trochę baba [...] Rzekłbyś, że rodzi go królowa *Saba*, / Że z dawnych czasów spadł jak żaba

z chmury.” III 103, *Beniowski*; **Salomon**: „Królowa jak *Salomon* panowała mądrze, / Więc musiała być mądrą, przy mądrości cnota.” VII 187, *Balladyna*; **Samson**: „Szmer strachu poszedł, bom ręce otworzył / Jak *Samson*, który szuka gdzie kolumny,” V 144, *KDuch*; **Samuel**: „W ciemności duchów mię czerwonych roje / Wstające ze mgłą – i wielki podziemny – *Samuelowi* podobny – na cieniach / Trwożył stojący duch – cały w płomieniach.” V 403, *KDuch*; **Saul** [pierwszy król Izraela XI w. pne – Kopaliński]: „Nie obcieraj krwi z mego oblicza, / Jestem jak *Saul* ...” X 422, *Król i Wódz*. Najwyższą frekwencję w tej grupie ma **Mojżesz**; porównania (15) nawiązują do różnych wydarzeń z jego życia; kilka do objaśnienia snów faraona, do plag egipskich: „Dziś gorsi i podobni do *Mojżesza* plagi / Cudzoziemcy wynoszą z grobów sarkofagi,” I 94, *Liryki*; „Wszyscy z ogromną artystów powagą, / Jak gdyby czuli, że świat dzisiaj cały / Muzykami jest jak *Mojżesza* plagą / Skarany: Włochy od rulad zgłupiały,” III 213, *Beniowski*; „Bezprawie gorzej od *Mojżesza* plagi / Kala tę ziemię i prędzej się szerzy,” VII 14, *Balladyna*. Kilka innych do wędrówki Żydów z Egiptu: „Nad zabitymi ja się nie rozczulam, / Chyba że ogień z mogił ich wybucha / Jak te *Mojżesza* iskier piramidy, / Co do ojczyzny wiodły nowej – Żydy...” III 154; „A głód, jak *Mojżesz* straszny na Synaju, / Siadł na wysokim wozie... w ognia chmurze,” III 246; Czy ty duch jaki stary, czy duch nowy – / Przyszłaś jak *Mojżesz* prowadzić tułaczę...” IV 130, *Rozmowa z matką...*; „Więc się nie dziw, że tak błyskam / Jak *Mojżesz* duchem natchnięty,” IX 22, *KMar. W Rozmowie z matką Makryną Mieczysławską* w odmianach tekstu jest kilka wariantów fragmentu, który w tekście ostatecznym ma taką postać: „Bo mi się w nocy ta ręka czerwona / Pokazywała przeze mgły, skrwawiona, [...] Żem drżał jak *Mojżesz*, gdyby mu Jehowa / Rękę był swoją pokazał ze skały.” IV 121; w odmianach tekstu np: „I byłem w moim strachu taki biały, / Jako był *Mojżesz*... gdyby mu Jehowa / Rękę był tylko pokazał ze skały.” IV 270. Inny jeszcze wariant znajdujemy w *Królu Duchu*: „Tam z takim strachem – (że przed bożą skałą / *Mojżesz* tak pewnie nie drżał, gdy w piorunach / Jehowy mu się lice pokazało / W synajskiej puszczy) – stałem...” V 517. Do walki z Amalekitami nawiązuje następujące porównanie: „Potem się rzucił na pruskie pogaństwo, / A ja trzymałem, jak *Mojżesz*, ramiona / W górę wzniesione – skamieniony ciałem, / Dopóki walkę na puszczech słyszałem.” V 148. W użyciu z przymiotnikiem **Mojżeszowy**: „Wtem z rozłogów / Podniosło się słońce złote, / Na kształt *Mojżeszowych* rogów / Ubrane w ogniste słupy;” IX 179, *Sen sebrny Salomei* [w płastyce *Mojżesz* bywa przedstawiany z rogami / różkami – Kopaliński]. Również zamiast imienia przymiotnik dzierżawczy **Lotowy**: „Každy z nas biały... jak w operze *Zampy* / Wiedźma z marmuru [...] Lub jak niewiasta *Lotowa* w sól ścięta,” IV 62, *Podróż do Ziemi...*

Z Nowego Testamentu wyzyskuje poeta mniej nazw osobowych, bo tylko 13. **Herod**: „Jak zarzynane dzieci przez *Heroda*, / Szakale płaczą, a psom jak na sprzeczkę;” III 206, *Beniowski*; **Jan** [Jan Ewangelista]; szczególnie częste na-

wiązania do Objawienia św. Jana, do Apokalipsy]: „To gorzej niż w najokropniejszych przepowiedzeniach *świętego Jana*...” VI 348, *Horsztyński*; „Żem jest jako ów *Jan święty*, / Widzący to – co ja widzę...” IX 22, *KsMarek*; „A śród lip z jego żupana / Różne się lały kolory, / Niby od *świętego Jana*, / O którym pannieka czyta / Widzenie.” IX 150, *Sen srebrny*; „I gwiazdy wszystkie mu do kraju wiodła, / W pokorze nimi ogirlandowana, / Jakby cudowny zwid *Świętego Jana*.” X 356, *SamZborowski*; „A zawsze miasto stało takie same / Jak było w *Jana świętego* żrennicach.” X 367, ib. Pomysły; **Judasz**: „Gorszy pocałunek nędzy / Niż pocałunek *Judasza*;” IX 19, *KsMarek*; **Lazarus**: „Mości Królu, wychodzę spod tego ołtarza / Jak *Lazarus* –” VII 257, *Mazepa*; „Moja nieboszczka matula mówiła, / Że kłamstwem wyjdę na pana. [...] jeżeli więc mówiła kłamstwo, / Powinna była zrobić tym fortunę – / Umarła goła jak *Lazarus* –” VII 364-365, *Lilla Weneda*; **Magdalena**: „Jakoż śród tych dzied obrusa, / Jak na chuście *Magdaleny*, / Słońce tej okropnej sceny, / Słońce jasne, jego głowa / Spokojna, a purpurowa / Od męki cierniów serdecznych, / Jakoby w kręgach słonecznych / Dziś mi przed oczyma staje.” IX 188, *Sen srebrny* – czyżby tu się Słowacki pomylił, pisząc o chuście *Magdaleny*? legenda mówi o chuście *Weroniki*; **Maria**: „Gdy ją dotknę mój, to się wzdragam / I przepraszam na kolanach / Jak *Najświętszą Pannę Maryję*...” VIII 392, *Złota Czaszka*; „Nowa jest ludów Kalwaria – / A tam, gdzie jej serce pękło, / Gdzie zapłakała jak *Maria*: / Jest miejsce lamentowania” IX 14, *Ks Marek*; **Michał**: „Potem na konia wskoczył Sawa rzeko, [...] A był pod nieba otchłanią niebieską / Jako archanioł *Michał*, Ukrainy / Patron;” III 126, *Beniowski*; **Piłat**: „Król zdrzął: w czaszkach zobaczył promienie / Wiary i ducha... i tarł obie dłonie / Jak *Piłat* – aby ono zaślepienie / Nie było sądem na jego koronie.” V 502, *KDuch*; **Piotr**: „Ale się wyparł król, jak zawsze bywa, / Wyparł się jako *święty Piotr* – trzy razy, / I cała wina na koguta spływa, / Dlatego że piał.” III 44, *Beniowski*; **Samarytanka**: „My sami // Nie wiemy, czemu to żródło tej wody / Schylamy kolan, nie mając ni dzbanka, / Ani potrzeby picia i ochłody, / Ani trzód, jako gdzieś *Samarytanka*”. 133, *Liryki*; „Ja ci pokażę dawne wodociągi, / Co idą jako tłum *Samarytanek*, / Niosąc na głowie dzbany, korowody / Dzbanów! lecz wszystkie na głowach bez wody...” III 184, *Beiowski*. Szczególnie często w tej grupie pojawia się **Chrystus**, w 16 porównaniach, w tym jeden raz **Jezus Chrystus**: „Trzeba czynić, jak *Jezus Chrystus* nakazał.” VI 322, *Horsztyński*; „Twoje mi śmiercią już blade oblicze – / Umarłych moich ojców przypominało / I tę godzinę, gdy byli pod bicz / Dani jak *Chrystus*...” III 165, *Beniowski*; „Choćbyś był jako *Chrystus* upragniony, / Pić ci nie dadzą... zostawią u studni;” III 184, ib.; „Kiedy uczułam w sobie taką władzę, / Rzekłam jak *Chrystus*: że nie stracę żadnej,” IV 135, *Rozmowa z matką*..., która o swoich mniszkach mówi jako o owcach; „Weźmiesz zgon taki dobrowolnie krwawy / Jak *Chrystus* – z ducha wiem, u *Złotej Hławy*.” V 177, *KDuch*; „Był uwolniony anioł *Zoryjana*, / Chodzący po mgłach jak *Chrystus* po

morzach.” V 279, *ib.*; „Patrząc na to mój pan dzielny, / A waszemu *Chrystusowi* / Podobny – chociaż śmiertelny, [...] zaczął się swojemu snowi / Przypatrywać i śmiertelny / Pot mu wystąpił na lica.” X 77, *Zawisza Czarny*; „I potem szelmy Czechy honor jak polano / Przeważyli na szalkach... i to drogie ciało / Przedali... jak *Chrystusa*...” X 121, *ib.*; raz też **Pan Jezus**: „Widząc się prawie sam... podniosłem wieka / Myśląc, że ujrzę ściętego człowieka, / Myśląc, w insygniach ujrzę senatora. / Patrząc... przede mną leży jak *Pan Jezus*... / Zda się, że śpiąca, woskowa pokora / I jakiś człowiek wielki – ale cichy.” X 346, *Sam Zborowski*. Pojawia się też przymiotnik dzierżawczy **Chrystusowy**: „Gdy przejdę, oczu nie śmieli otworzyć, / Padali jako *Chrystusowi* stróże, / Myśląc, że anioł-duch przeszedł w purpurze.” V 210, *KDuch*; „Jakie ogromne było rozwidnienie, / Sprawione niby przez duch *Chrystusowy*...” V 447, *ib.*

Nazwy geograficzne są mniej liczne niż osobowe, łącznie 16, jednak wprowadza poeta do porównań różne kategorie onimiczne. Charakterystyczna jest dla nich, ale nie jedyna, funkcja lokalizująca dla podstawowego komponentu porównania. Niekiedy odwołuje się poeta do cech kojarzonych z desygnatem,

Wśród choronimów są zarówno historyczne, z czasów starożytnych, jak i nowożytne. **Babilonia**: „A bunt podobny do cudu, / Ręką jakąś niewidzialną / Sprawionego, niby owe / Straszne napisy ogniowe / U *Babilonii* mocarza, / Napisane bez pisarza, / Tym okropniejszą szlachtę straszą.” IX 160, *Sen srebrny* – aluzja do uczy Balthazara i napisu Mane, Tekel, Fares; ten motyw wyzyskuje pisarz parokrotnie, np. we frazeologii, również w porównaniach z nazwami osobowymi *Baltazar* i *Daniel*; **Izrael**: „A coś – jak w dawnym wodzu *Izraela*: / Ludowe, z dziwną twarzą, tajemnice –” V 69, *KDuch*; „W opalach stał lud – pod starą kaplicą / Jako *Izrael* idący na wojnę,” V 488, *ib.*; „A w boju taki szalony / I tak ogniem z pyska strzela, / Jak smok w pismach *Izraela*.” IX 35, *KsMarek*; **Juda**: „Drzewo nadziei bez liścia i kwiatu / Schnie, gdy wygnaniec złożył pod nim głowę, / Jak nad prorokiem *Judy* schło drzewo figowe.” I 53, *Liryki*; **Liban**: „I leży jak cedr wielki *Libanu*. / Zwalony Boga wichrem i powiewem / Na który Pan Bóg nieszczęściem uderzył...” X 459, *Książę Michał Twerski* odm.; **Syjon**: „Na tym popiele jako na *Syjonie* / Czekał – ażby się czas lecący skosił –” V 154, *KDuch*.

Nazwy miejscowe, np.: **Jerozolima**: „Że chcesz Bogiem być judzkiej dziewczynie / Jak ten drugi, co w *Jerozolimie*, / Choć poselstwa do *Judy* nie mając, / Zaćmił księżyc i słońce konając.” IX 55, *KsMarek*; **Jerycho**: „Ty na ten księżyc, który się tak troska / O groby swoje, musisz przylatywać / I w ogniu zorzy... jak róża *Jerycho*, / Na tym meczecie smętnym kwitnąć cicho ...” III 160, *Beniowski*; **Kana Galilejska**: „Jeszcze się ucztą kończyła zaslubin / W owej to sali dawnych sakramentów, / Gdzie jako w *Kanie Galilejskiej* rubin / W kielichach gore – i blask dyamentów,” V 134, *KDuch*.

Nazwy terenowe – **dolina Jozafata**: „Nie chcę sobie w łeb strzelić! śmierć taka nie ukryje się, krew i mózg zawala te podłogi – i sędziowie ślizgać się będą

jak w dzień sądny na *Jozafata dolinie...*” VI 416, *Horsztyński*; i z przymiotnikiem **Jozafatowy**: „Jakieś głosy wielkie, mężne, / Jakoby trąby mosiężne / Z *Jozafatowej doliny* / Zagrały!...” IX 189, *Sen srebrny...*; **Saron**³: „Kobiety dokoła / Rozkwitłe, świeże, wonne jak *Saronu* róże, / Na rosyjskich ramionach opierają czoła.” VI 234, *Kordian*. Uwagę w tej grupie zwracają te przykłady, w których podstawowym składnikiem członu porównującego jest nazwa rośliny lokalizowanej w jakimś kraju lub mieście: *cedr Libanu*, *róża Jerycho*⁴, *róża Saronu*.

Oronimy – **Ararat**: „Albo okropną powieść wyrazami cedzić, / Jako piasek klepsydry, w pani trwożne ucho, / Aż zobaczę skarbnicę tego zamku suchą / Jak czoło *Araratu...*” VIII 118, *Balladyna*; **Golgota**: „Mówisz tak jak na *Golgocie*, / Mówisz tak jak na cmentarzu.” IX 15, *KsMarek*; **Synaj**: „Żelaza kawał nosili na głowie / Jak starej kawał arki na *Synaju*,” III 103, *Beniowski*; „A głód, jak Mojżesz straszny na *Synaju*, / Siadł na wysokim wozie... w ognia chmurze,” III 246, *ib.*; „Słońce... już było blisko swego wstania; / Myślałem, że w tym wiekopomnym kraju / Stanie w piorunach – jak Bóg na *Synaju*.” IV 87, *Podróż do Ziemi...*

W porównaniach wyzyskuje Słowacki tylko jeden hydronim biblijny – **Jordan**: „Tu, na tym miejscu, gdzie teraz Jan Chrzciciel / Mógłby duszeczki kąpać jak w *Jordanie*,” IV 63, *Podróż do Ziemi Świętej...*; „I cud robi niesłychany, / Jak niegdyś boże *Jordany*.” IX 356, *Książę Niezłomny*.

Spośród innych kategorii nazewniczych też pojedynczo stosuje poeta chrematonim i zoonim – **Apokalipsa**: „Jak koń *Apokalipsy* szara leci chmura, / Jesiennym gnana wiatrem,” VI 200, *Kordian*; **Lewiatan**, w Biblii potwór morski, m.in. wąż: „Cała ziemia, ramieniem Lambra opasana, / Leżała jak w żelaznych skrętach *Lewiatana*.” II 183, *Lambro*.

Te same nazwy pojawiają się również w metaforach nazewniczych. „Nazwa własna użyta jest metaforycznie – pisze Czesław Kosyl – jeśli naruszony zostaje jej, utwalony w świadomości społecznej, związek denotacyjny”⁵. Na metaforyczne użycia nazwy wskazują zazwyczaj pewne wyrazy i formy kontekstowe. Szczególnie wyraziście są te użycia, w których nazwa występuje w liczbie mnogiej lub z określnikiem dla niej nietypowym. Niekiedy dopiero szerszy kontekst ujawnia, że nazwa została użyta metaforycznie.

³ Saron – żyzna dolina nadmorska na płd. od Karmelu; róża Saronu, właśc. narcyz, do którego w Pieśni nad pieśniami porównuje się oblubieńca, W. Kopaliński, *op. cit.*, s. 1002.

⁴ Róża jerychońska, zmartwychwstanka, właściwie nie róża, ale roślina jednoroczna z rodziny krzyżowych, rosnąca na pustyniach wsch. części basenu Morza Śródziemnego. W. Kopaliński, *op. cit.*, s. 1002.

⁵ Cz. Kosyl, *Metaforyczne użycie nazw własnych*, [w tegoż:] *Forma i funkcja nazw własnych*, Lublin 1983, s. 125.

W utworach Słowackiego takich metaforycznych użyć jest mniej niż porównań z nazwą własną. Wśród nazw osobowych ze Starego Testamentu stosuje Słowacki w metaforach następujące:

Adam: (i Ewa) „*Ewo* moja! *Adama* zastąpią ci drudzy,” VI 214, *Kordian*; „Z ludzkiego narodu / Ty jeden dotąd tam w perłowej bramie / Straszny, krzyżowy, pośledni *Adamie*, / Pierwszy nie w duszę stworzon ożywioną, / Ale w boleśną i ozywającą, / Już stoisz...” X 338, *Zborowski*; **Ewa:** „Ja pierwsza *Ewa* byłam i Słowianka, / Uprzedzająca wasze Bolesławy,” V 367, *KDuch*; „Kiedyś poszła, uczyniłaś szlachetnie, / Że się przyznać nie chcesz – jesteś *Ewą*.” IX 162, *Sen srebrny*... [Sawa do Księżniczki]; „Wszczął się krzyk niewieści – zamięszanie; skry, ognia córki, i białe *Ewy* córki pogodzić się z sobą nie mogły...” XI 96, *Pan Alfons*; „Wtenczas w kobiecie całą ufność kładę, / Jeżeli wolna od wad matki *Ewy*. / Doświadcz ją.” VII 99, *Balladyna*; *Adam* i *Ewa* przede wszystkim są metaforą mężczyzny i kobiety. **Abel:** „Tworzyście drugą formę, a ta się promieni / Jakaś niby białością – bo ów drugi, nowy, / Do ciała zaproszony był duch barankowy, / *Abel*...” IV 241, *Próby poematu*...; **Kaim:** „Sroższy nad tygrysy, / Leciąłem gnany rozpaczą *Kaima*.” II 147, *Arab*; „Czy Bóg pamiętał o nas? i dał nam umrzeć w ojczyźnie i w ziemi, gdzieśmy się urodzili? // Nie! Uczynił nas ludem *Kaimów* i ludem samojedów... Przekłęty!” II 283, *Anhelli*; „Chciałbym bliźnę *Kaima* zmazać z mego czoła, / Pierwszy wzrok ludzi czoło samobójcy bada...” VI 207, *Kordian*; **Goliat:** „Głupie stworzeńko! Tak to czasem Bóg pozwala, / Że słaby *Golijatów* rozum obbala.” VI 216, *Kordian* [papież o papudze]; **Mojżesz:** „Jam jest *Mojżesz* między sybirskim ludem, a cudzy czyniłem straszniejsze niż tamten, co przed wiekami.” II 244, *Anhelli* (w przeciwieństwie do licznych porównań tylko jedno użycie metaforyczne tego imienia); **Salomon:** „Tam serce moje dopiero polazło / I drogę własnym zmiatało ogonem. / Bo ja sam pierwszym byłem *Salomonem* / I pierwszą mądrą na tym świecie gliną,” X 290, *Zborowski* [mówi Lucyfer]; „Ja wąż *Salomon*, pierwszy gad tronem / Władzący na dnie twych fal, Amfitryto / Z pierwszej mądrości...” X 453, *ib. odmiany*.

Z Nowego Testamentu:

Herod (ma najwięcej użyć): „A ja bym wtenczas waszej księcej mości / Zostawił jego płaski nos na kości. / A teraz więcej już rany nie ruszę, / Bo czasem miałeś ty litość i duszę; / A czasem nawet, czerwony *Herodzie*, / Uszanowałeś Chrystusa w narodzie.” II 329, *Poema Piasta Dantyszka* [Wielki Książę – z obj. poet 352]; „Krytykom jak psom rzucam kilka kości, / Gryzą, lecz przyjdzie czas, że te *Herody*, / Przez których teraz moje dzieci giną, / Będę gdzieś w piekle gryź jak Ugolino.” III 61, *Beniowski*; „Wierzę [...] I w zmartwychwstanie sejmu pod *Herodem* / Obieranego, co jest bardzo śmiesznym / Ciałem i będzie najlepszym dowodem / Ciał zmartwychwstania,” III 115, *ib.*; „I w zmartwychwstanie sejmu pod *Herodem* / Obieranego,” IV 36, *Podróż do Ziemi*...; „i nagle porwawszy siekiery, / Ku Biskupowi poszłam: »Weź, *Herodzie*, / Weź topór! ścinaj lby i rzu-

caj w dzwiery!«” IV 135, *Rozmowa...*; „Taki był koniec mojego żywota, [...] w czym była istota / Czynów? w czym wyższość od *rzymskich Herodów*?” V 55, *KDuch*; **Iskariota**: „Może on... zbawcą... i chorągwią złotą, / A ten ... czerwony święty *Iskariotą* / Ojczystej myśli ... z szatanem w przymierzu.” X 371, *Zborowski Pomysły*; **Lazarz**: „ofiarowanie się zaś celowi wielkiemu, przy zamknięciu, że tak powiem, ust oddychających Bogiem, prędko niszczy ducha naszego i wyprowadza go *Lazarzem* z ciała, które się tu krwawym potem pracy oblało...” XII 53, *Pisma filozoficzne*; **Chrystus**: „Że mu z otwartych oczu krwawe łzy pociekły / I nagle stał się drugi *Chrystus* z poganina, / Płaczący nad przyszością...” X 99, *Zawisza...* [o duchu Kiejstuta];

Nazwy geograficzne. Nazwy miast:

Babilon: „Wtem bliżej – ujrzały wzroki / Wyraźniej już nie obłoki, / Już nie skrzydła, nie Trytony, / Ale jakieś **Babiliony** / Idące po złotej ziemi / Z chorągwiami ognistymi.” IX 269, *Księżę Niezłomny*; **Betelem**: „I na ciemnych mogił głowie / Zjawiłem w mojej latarni / To, o czym, jak wiecie sami, / Śni się nam pod mogiłami. / I tak to **Betelem** złote, / Oświecone – gwiazdą było / Rozlewającą tęsknotę, / Słońcem myśli zakrwawionych.” IX 213, *Sen srebrny...*; **Jeruzalem**: „Dlatego z ducha nigdy się nie trwożę, / A bładną, kiedy ciałem jest omamion, / Na walkę z formą przeznaczony wieczną, / Aż **Jeruzalem** sprowadzę słoneczną.” V 133, *Król Duch*; „– O **Jeruzalem** – **Jeruzalem** sławiańska – przychodzi godzina, że będziesz rozwaloną i rozbitą jak naczynie garnarza.” VIII 168, *Beniowski*; „Teraz kto mię słucha, / To widzi, żem ja zaprowadził ducha / Do **Jeruzalem** niebieskich podwoi. / Przez duch albowiem wszystko ziemskie stoi.” X 356-7, *Zborowski*; „Patrzcie... tam oto niby smoka paszczą / Wytchnięta jawi się ta **Jeruzalem**” X 369, *ib.* *Pomysły*; „Wiecież wy, jaką mi ognistą paszczą / Świat broni wieków i tej **Jeruzalem**, / A ja tu z całym mej ojczyzny żalem,” *ib.*; **Jerozolima**: [Chrystus:] „– Albowiem już nie tamta, która stoi nad potokiem Siloe w cieniu drzew oliwnych – ale ty jesteś **Jerozolimą** moją – i grobem moim...” VIII 168, *Beniowski*; **Sodoma**: „**Nowa Sodomo!** pośród twych kamieni / Mnoży się zbrodnia bezwstydną widomą” I 51, *Liryki* [*Paryż*]; „Ach, te ściany – to prawdziwa **Sodoma!**” VI 292, *Horsztyński*.

Oronimy:

Golgota: „Raz ostatni hetmanisz ty roty! / I zwyciężysz – lecz zwycięstwem **Golgoty**.” I 111, *Liryki*; „Cóżście uczynili, rzekł, beze mnie? Widziałem waszą **Golgotę**. Biada wam!” II 274, *Anhelli* (wcześniej: „I zawieszono na krzyżach ludzie owe obłąkane, i przybito im ręce ćwiekami,” II 267, *ib.*); „Słońce wisiało na **Golgocie** ćwieku / I słońce było w grobowiec zamknięte,” IV 216, *Próby...*; „Krzyknęli oba... straszną potęgą dwoistą / Męstwa... i śmierci... niby krwią zalać gotowi / Pole... i znów **Golgotę** męki wiekuistą / Budować...” X 415, *Makbet*;

Kalwaria: „Że tu, gdzie Polski kolano / Pierwszy raz przed nędzą klękło: / Nowa jest ludów **Kalwaria** –” IX 14, *KsMarek*.

Podobnie jak w porównaniach – w metaforach użył poeta tylko jednego, tego samego hydronimu: **Jordan**: „Przemówił, strzelił i od kuli ginie, / **Jordan** krwi z czaszki mu rozbitej płynie,” I 160, *Liryki*; zob. *boże Jordany* w porównaniu IX 356, *Księżę Niezłomny*.

A ponadto: **Babel**: (...) „I am sorry” – / Z prawej się strony wydobył przez kratki: / Anglik zamknięty był do drugiej klatki. // I była *Babel* okropna języków,” IV 59, *Podróż do Ziemi...* **Eden**: „A to prawdziwy byłby dla lichwiarzy *Eden*, / Taki ogromny procent z grosza – sto za jeden!” I 296, *Liryki*; „Pozwól mi więc, Sofosie, że ciebie postawię / Z Szczęsnym – na tej cudownej *Edenu* murawie / Nad którą rajskie ptaki rozwidniały drzewa / Jako pawie Junony.” IV 236, *Póby poematu...*; „Myśl o poranku ich, podobna snowi, / W pamięci mojej cały *Eden* rodzi, / Pełny róż – złotych jabłek i narcysów...” VIII 155, *Beniowski*. **Gehenna**: [ks. Marek] „Zasnął, a jego duch tylko promienny / Wyszedł... i w słońcu złotym szedł po Litwie / Przez czarne, smutne lasy... do *Gehenny* / Wędrując może – lecz to, co go niosło / Słońce, stanęło przy wierzbie i rośło.” III 195, *Beniowski*. **Saron**: „Nu, ja mu wolności brama, / Ja mu róża od *Saronu*, / Chociaż bardzo bliska zgonu,” IX 89, *KsMarek*. **Syjon**: „Na jaśni niebiosa błękitnych dziewczica, / Prawdziwie... wschodnia *Syjonu* palmica...” V 128, *KDuch*; „I powrót ducha nad letejskie strugi, / Gdzim pierwszy światło zanosił *Syjonu*, / Opowiem...” V 476, *ib.*; „Więc już o *Syjonach* / Taki duch marzył – że Bóg go używa / Za miecz – wichrami entuzjazmu zrywa, / Prawa natury pozwala zawieszać,” X 356, *Zborowski*; „Na tych to *Syjonach* / Duch był, nad wszystkie przeszłości naródów / Wylatujący – w nim usiadły nocą / Girlandy białe, łabędzie rapsodów,” X 377, *Zborowski*, *Pomysł*.

Porównania z nazwami użytymi metaforycznie. Jest to połączenie obu tropów.

Tomasz: „Szedłem – nie przeto, aby ran dotykać, / Jak czyni podła *Tomaszów* gromada,” IV 271, *Rozmowa z matką...*; **Chrystus**: „Bo nie prędzej to będzie, aż się to wszystko stanie, / Co w poety ogniło się słowie, / Aż z duchów będzie chmura, a w tej chmurze błyskanie, / A w błyskaniu jak *Chrystusy*, wodzowie.” I 230, *Liryki*; „Jak Polak *Chrystus* – słuchałem wzdrygnięty, / Bo on nie anioł, bo on nie heiał krzyża, I 285, *ib.*; „Wprzód męczennicy, wieszczce, króle i prorocy, / Potem *Chrystusy* wielkie wskrzesitelnej mocy,” IV 238, *Próby poematu...*; „Ja... w sto tysięcy – w milion *Ch[rystusów]* / Nie miałbym zostać takim zbawicielem?” X 340, *Zborowski*; **Samuel**: „Nastał, mój miły, wiek Eschylesowy: / Poemata się rodzą wielkie ciemne, / Na skrzydłach złotych straszne bogów głowy / Jak *Samuele* wychodzą podziemne.” I 196, *Liryki*. O metaforycznym użyciu nazw⁶ decyduje tu forma liczby mnogiej: *Tomaszów gromada*; *Chrystusy*, *Samuele*, oraz określenie dodatkowe – epitet rzeczownikowy: *Polak Chrystus*.

⁶ Zob. Cz. Kosyl, *ibidem*.

Zarówno porównania, jak i metafory zawierające nazwy własne pełnią ważne funkcje stylistyczne, mają wpływ na walory artystyczne, estetyczne tekstów. Ale prócz tego mają również ważną rolę semantyczną. Wzbogacają warstwę treściową utworów o skojarzenia związane z nazwami i ich denotatami, z całą szeroko pojętą kulturą i historią, do której się te nazwy odwołują, i do wartości ideowych, które się pod nimi kryją. Pod warunkiem, że potrafimy je właściwie odczytać.

Summary

In the article we can see ordered and discussed specific names that have been used by Juliusz Słowacki in comparisons and metaphors. Studying of the texts proved that such names (personal and geographic) occur more often in comparisons, usually in the comparing section. The personal and geographic names used by the poet can be found in both Old and New Testament, while the personal names occur much more often than the geographic ones. The same specific names also occur in terminological metaphors, far less frequent.

The discussed comparisons and metaphors, beside the aesthetic function, perform also an important semantic role - they enrich the content layer of the composition with associations related to broadly comprehended concepts of culture and history to which they refer, and to idealistic values hidden underneath.